

Vakcína dobrého umenia

[05.01.2022; Život; rozhovor; s. 28,29,30; VLADIMÍR KAMPF]

Každý druhý rok Bratislava hostí svetový unikát – bienále ilustrácií. Generálna komisárka a predsedníčka Medzinárodného komitétu BIB ZUZANA JAROŠOVÁ stráži jeho kvalitu a smerovanie.

ZUZANA JAROŠOVÁ je generálna komisárka a predsedníčka Medzinárodného komitétu Bienále ilustrácií Bratislava.

Podujatie je už po druhý raz na Bratislavskom hrade. Trvá od polovice októbra a je predĺžené do konca februára 2022. Na 28. ročník sa prihlásilo takmer 380 ilustrátorov zo 42 krajín, ktorí poslali 2 768 ilustrácií a takmer 500 kníh. Nultý ročník bol už v roku 1965.

* V čom je tento ročník iný?

Rozhodli sme sa, že bude za každú cenu. Povedali sme si, že v čase, keď je svet paralyzovaný pandemiou, treba BIB postaviť ako protiváhu, ako pandémiu krásy, kreativity a fantázie. Prinášame vakcínu dobrého umenia, ktorú sme si stanovili ako povinnú. Skombinovali sme online svet a prezenčnú formu, ako sa len dalo. Napriek zlej situácii vychádzali výborné knihy a ilustrátori tvorili.

* Podaril sa silný výber?

Všetko zlé je na niečo dobré. Zásadne sa zmenila len práca desaťčlennej medzinárodnej poroty. Z mnohých krajín sveta ako USA, Japonsko, Čína, Izrael sa k nám nemohli dostať. Porota po prvý raz v histórii musela pracovať vo virtuálnom priestore.

* Doteraz porotcovia hodnotili a vyberali z už nainštalovaných diel.

Bienále ilustrácií Bratislava je súťaž originálov. V tom sme špecifickí. Vo svete je viacero podobných súťaží, ktoré hodnotia ilustrácie v elektronickej podobe alebo ich kópie.

* Z originálu vyžaruje energia umelca, cítiť dotyk ruky, v detailoch. Vidno finesy techniky remesla, štruktúru, farebnosť ilustrácie...

Vystavovať originály znamená mať ich patrične poistené, colne vybavené a doručené. To musí stáť dosť peňazí. To teda! Je to aj kopa vybavovania na colnici. Po skončení výstavy posielame originály ilustrácií naspäť autorom. Stojí to však za to. Je iné vidieť originál v porovnaní so zobrazením na displeji či monitore. V tom je bratislavské bienále vo svete už vyše pol storočia unikátne.

* Nemala s tým porota problém?

Porotcovia hodnotili súťažné ilustrácie v niekoľkých kolách. Samozrejme, nechceli sme prísť o tú rozkoš, aby sme sa aj videli a diskutovali. Na záver sme mali videomíting, na ktorom sme hodnotili finalistov. Porotcovia diskutovali, porovnávali ilustrácie s knižkami. Napriek tomu, že nevideli originály, pri hodnotení online si mohli ilustrácie z domu znova a znovu prezerateľ, koľko sa im len zachcelo.

* Sťažovali sa aspoň, že sa nemohli stretnúť večer pri vínu?

To sa teda sťažovali! Na bienále v Bratislave sa vždy schádzajú z celého sveta všetci, ktorí v obrázkovej detskej knihe niečo znamenajú. Okrem ilustrátorov prichádzajú vydavatelia, kritici, novinári, prezidenti Medzinárodnej únie pre detskú knihu IBBY a zástupcovia UNESCO. V Bratislave sa vždy stretne veľká bienálová rodina z celého sveta. Je to vždy úžasný maratón vernisáží, stretnutí aj pri pohárikú dobrého vína, debát s priateľmi, milovníkmi krásnej obrázkovej knihy pre deti. Napríklad, dánsky kritik Steffen Larsen nechýbal ani na tohtoročnom 28. bienále a bol tu už po šestnásty raz! Priatelia BIB šíria jeho dobré meno po celom svete, pomáhajú spoluorganizovať putovné výstavy ilustrácií ocenených na BIB, organizujú konferencie, semináre, vernisáže, krsty kníh...

* Ako sme vlastne prišli k Bienále ilustrácií Bratislava?

Je to úžasný príbeh jednej malej päťmilionovej krajinky, ktorá inšpirovala celý svet.

* Kto si ho vymyslel?

V časoch železnej opony, keď bol svet rozdelený na Východ a Západ, sme mali na Slovensku kopy skvelých ilustrátorov. Tí si povedali: Keď my nemôžeme ísť do sveta, pozvime svet k nám! Pri zrode myšlienky stála partia nadšencov, ktorí pracovali vo vydavateľstve Mladé letá: Dušan Roll, Ján Švec, Ladislav Nesselmann, Miroslav Cipár, Albín Brunovský a ďalší. V Bratislave porotcovia vždy hľadali umelecké, nekomerčné ilustrácie. Kníh pre deti a mládež vychádza vo svete veľa. Milióny výtlačkov každý deň. Majú rozdielnu úroveň. Dominujú komerčné, rýchlo predajné knihy. Sentimentálne, sladkasté príbehy a obrázky v štýle barbiniek, batmanov... V Bratislave hľadáme umelecké ilustrácie a nové prístupy. Ceny BIB sú vo svete značkou najvyššej kvality. Ocenených autorov katapultujú okamžite na hviezdne ilustrátorské nebo. Vydávajú ich najväčšie medzinárodné vydavateľstvá.

* Za socializmu býval na výstavách poriadny nátrek.

Bienále bolo celonárodnou púťou, na ktorú smerovali autobusy zo škôl a skupiny z celého Slovenska. Žiaľ, dnes už je školských výprav najmä z východného a zo stredného Slovenska menej. Ale minulé bienále na Bratislavskom hrade počas dvoch mesiacov dosiahlo rekordnú návštevnosť 50-tisíc návštevníkov! Na slovenské pomery je to vskutku neuveriteľné číslo. BIB zostalo otvoreným oknom do sveta aj v časoch normalizácie. Mnohé významné medzinárodné súťaže výtvarného umenia, ako trebárs Danuvius, Socha piešťanských parkov a iné, po roku 1970 u nás zakapali. Dnes tlak komercie a konzumu masívne valcuje aj oblasť obrázkovej knihy pre deti a mládež. Preto je dôležité, že bienále hľadá po celom svete a oceňuje tie najlepšie knižné ilustrácie. Prečo práve tento festival prežil?

Ilustrácie kníh pre deti boli pre ideológov len bezproblémové umenie pre deti. Necítili z neho ideologické nebezpečenstvo. Úžasné však bolo, koľko energie a skvelých nápadov doň zakladatelia vložili. A kľúčové bolo, že sa hneď od začiatku BIB podarilo získať podporu najvýznamnejších partnerov – Medzinárodnej organizácie knihy pre deti a mládež IBBY a UNESCO.

* Napriek tomu sa BIB dostalo niekoľkokrát do problémov.

Prestížna značka lákala záujemcov, ktorí ju chceli získať. Celú akciu by kúpili napríklad Japonci s tým, že vybudujú zázemie s vlastnou galériou. Samozrejme, s úplne iným rozpočtom, ako máme my dnes. A určite záujem o logo BIB by mali aj mnohí iní... Strach išiel aj z možnej komercializácie. Náš štatút demokraticky zaručuje účasť každej krajiny s rovnakým množstvom maximálne pätnásť ilustrátorov. Je jedno, či ide o veľmoc alebo o malú krajinku. Vystavujeme podľa abecedy. Ceny bratislavského bienále sa vo svete považujú za rovnako významné, ako je napríklad Cena Hansa Christiana Andersena, ktorá je malou Nobelovou cenou pre ilustrátorov a ktorú udeľujú porotcovia od roku 1967. Desať rokov pred tým ju dostávali iba spisovatelia.

* Ako si sa dostala k BIB?

Prvý článok o bienále som napísala ako mladá novinárka, výtvarná publicistka, tuším v roku 1979... Viedla som medzinárodné tlačové stredisko BIB. A neskôr ako scenáristka a režisérka som urobila niekoľko dokumentárnych filmov o ňom. A, samozrejme, ani v televíznom dokumentárnom cykle Ateliér, ktorý som ako producentka a scenáristka robila pre STV takmer desať rokov až do roku 2005, bienále nikdy nechýbalo. Stále som rovnako fascinovaná dobrou aurou, nádhernou energiou a zmysluplnou misiou tohto podujatia.

* Dušanovi Rollovi sa napokon podarilo prehovoriť ťa a v roku 2006 si po ňom prevzala štafetu.

Bolo to v čase, keď hrozilo, že BIB pôjde do krachu a z bienále bude komerčný festival. Zahraniční partneri, najmä Medzinárodná únia kníh pre deti a mládež IBBY a UNESCO, sa dištancovali. Roll mal obavu, kam to až dospeje. Uhovoril ma. BIB je predsa prvá liga a treba neustále bdiť nad jeho smerovaním a špičkovou kvalitou. Prestíž sa odvíja najmä od prestíže medzinárodnej poroty. Preto oslovujeme špičkové medzinárodne renomované osobnosti, ilustrátorov, vydavateľov, kritikov, kurátorov. Vždy sa usilujeme, aby 10-členná porota bola zložená z piatich špičkových ilustrátorov a piatich kritikov teoretikov. Vtedy vždy dochádza k provokatívnemu kríženiu pohľadov na ilustráciu, inšpirujúcemu iskreniu názorov, temperamentným diskusiám. Knihy ocenené na BIB vydávajú vydavateľstvá po celom svete už vyše polstoročia. Ale mám ešte aj sny. BIB by malo mať v Bratislave svoju veľkú výstavnú galériu a väčší rozpočet, aby mohlo nakupovať víťazné originály ilustrácií z každého bienále do Galérie BIB, tak ako to bolo kedysi.

* Podarilo sa ti vrátiť do hry napríklad Čínu, ktorá na niekoľkých ročníkoch chýbala.

Čínske deti rovnako ako deti v Japonsku či v Južnej Kórei dostávajú tie najlepšie obrázkové knihy z celého sveta. Večný problém máme s reprezentatívnou účasťou ilustrátorov z USA. To je akoby iná planéta. Majú pocit, že ako veľmoc sú sebestační. Posúvajú síce ilustrátorom informácie o súťaži BIB, ale nikomu sa tam akosi nechce organizovať výber najlepších ilustrácií, zabaliť originály, poistiť ich, riešiť clo a vybavovať doručenie na Slovensko. Je to o osobných kontaktoch. Snažíme sa zachovať kvalitu v záplave sladkých hlúpych príbehov s gýčovými obrázkami. Komercia je agresívna a čoraz sofistikovanejšia.

* Bojujete. Stojí to za to. Už chystáte ďalší ročník?

Po každom BIB zostáva reprezentatívny katalóg, dokumentárny film, zborník z medzinárodného sympózia a brožúra ocenených ilustrátorov, plagáty a ďalšie tlačoviny. BIB pokračuje aj po zatvorení výstavy na Bratislavskom hrade. Putovné výstavy ilustrátorov ocenených na BIB putujú po krajinách niekoľkých kontinentov. Každý rok ich Bibiana, Medzinárodný dom umenia pre deti, zorganizuje viac ako štyridsať. Dôležitou teoretickou súčasťou BIB je medzinárodné sympóziu. Vždy je zamerané na nejakú tému. Tentoraz sme si rozhodli posvietiť na fenomén komiksu v súčasnej obrázkovej knihe pre deti. Doteraz sme komiks obchádzali, považovali sme ho viac-menej za komerčný mainstream.

* Žijeme v čase, keď sa zdá, akoby mala ilustrácia pomaly ustupovať, a zrazu sa objaví niečo, čo je jedna veľká ilustrácia.

Naopak, ilustrácia má čoraz väčší význam, pretože žijeme vo vizuálnej dobe. Neustupuje. Bývala len doplnkom textu. Dnes veľa kníh vzniká ako jeden koncept textu a obrazu, ako jedna ucelená architektúra. Deti dnes viac vnímajú obrázky. Treba však aj čítať príbehy. Musíme detičky inšpirovať k čítaniu, aby nezhlúpli. Pútavé ilustrácie ich môžu priviesť k textom. Je to teda opačne, než to bolo v minulosti, keď postupovali od textu k obrázkom.

* Cítiť v detskej ilustrácii globalizáciu?

Globalizácia valcuje aj obrázkové knihy pre deti a mládež. Mnohé veľké vydavateľstvá z komerčných dôvodov tlačia autorov, aby pracovali v medzinárodnom ilustrátorskom štýle, ktorý je kultúrne bezpríznačový. Takéto knihy sa lepšie predávajú vo viacerých krajinách. Odchádzajú nám tie nádherné chute a vône národných kultúr. Našťastie tie najväčšie ilustrátorské osobnosti sú rezistentné proti globalizácii a žijú vo vlastnom svete a vlastnom štýle.

* Dobrý ilustrátor dáva textu nadstavbu.

Slovenský ilustrátor Dušan Kállay, ktorý ako jediný Slováč ziskal Cenu Hansa Christiana Andersena, povedal, že ilustrátorova moc je veľká, pretože môže urobiť zo Shakespeara tragédiu alebo komédiu. Záleží na uhle pohľadu.

* Digitalizácia?

V súčasnosti je až štyridsať percent súťažných prác vytvorených alebo dotvorených v počítači. Pred desiatimi rokmi ešte vyzerali sterilne a bezducho. Bol to skôr grafický dizajn než naozajstná ilustrácia. Dnes je všetko inak. Ilustrátori často kombinujú krásne staré techniky s digitálom, digitálne ich upravujú a editujú. Väčšina technik súťažných ilustrácií je označená ako „mix media“. Hranice ilustrácie v knihách pre deti a mládež sa posúvajú neustále o krok ďalej. Pre talentovaného ilustrátora je počítačový program len technologickým nástrojom ako trebárs ceruzka alebo štetec. Rozhodujúci je iba talent, fantázia a kreativita ilustrátora. A spôsob, ako obrazmi rozpráva príbeh knihy.